

Tomasz Sajecki

Uniwersytet Jagielloński, Instytut Archeologii
tomek.sajecki@gmail.com

Koszarowa warownia w Wiślicy. Studium archeologiczne do rozplanowania przestrzennego wczesnośredniowiecznego stanowiska

Barracks stronghold in Wiślica. Archeological study on spatial layout of the early medieval fortification

ABSTRACT

The following paper deals with the early medieval stronghold “on the meadows” in Wiślica. It outlines the results of archaeological research conducted on the grounds of the fortification. Simultaneously, the current views on the embankment, chronology and role it played in the settlement system of Wiślica have been reviewed. Most attention, however, has been paid to the spatial layout of immovable monuments in the stronghold ward. The exceptionally egalitarian nature of huts found there and the lack of monumental architecture allowed the presumption that the settlement had served as fortified barracks, inhabited by the military personnel. As a settlement outside city walls, it remained in close contact with the nearby prince’s residence in *Regia*.

Key words: fortification, barracks, Wiślica

Słowa kluczowe: grodzisko, koszary, Wiślica

Wstęp

W rejonie Niecki Soleckiej, charakteryzującej się lekko pofałdowanym krajobrazem, rozpościera się malownicza dolina Nidy. Jej dno wraz z pobliskim terenem, pokryte pokładami lessowymi, urozmaicają dodatkowo wyspy gipsowe. Jedno z takich skalnych wypiętrzeń wykorzystano niegdyś na budowę wczesnośrednio-

wiecznej warowni, której relikty widoczne są jeszcze do dzisiaj w postaci obrosłych trawą ziemnych szanów, ożywiających bagnisty i nieco monotony teren rozległych wiślickich łąk i pastwisk (fot. 1).

Zanim jednak obiekt ów pojawił się na arenie dziejów, w najbliższej okolicy funkcjonował prawdopodobnie nieco starszy gród (lub jeszcze osada otwarta) na wyspie miejskiej (*in Regia*)¹. Należał on do organizacji grodowej pierwszej monarchii piastowskiej. Był jednocześnie jednym z najważniejszych ośrodków administracji książęcej w Małopolsce, czego potwierdzeniem są pozostałości tysiącletniej architektury murowanej.

Fot. 1. Wiślica – grodzisko. Widok na relikty północnej linii umocnień (fot. T. Sajecki).

Rosnące szybko w siłę państwo Piastów dało wyraz swoim ambicjom budując nieopodal nowy gród („na łąkach”)². Stanowisko to pełniło zapewne funkcję obwarowanych koszar, zamieszkałych przez załogę wojskową, co zdaje się sugerować wyjątkowo egalitarny charakter odkrytych tam chat i brak architektury monumentalnej. Zaplecze militarne skoncentrowano na pilnowaniu szlaków handlowych i strzeżeniu przeprawy przez pobliską Nidę.

Grodzisko „na łąkach” (szczególnie jego starsze fazy) jest punktem uwagi niniejszego artykułu. Ma on charakter w głównej mierze przegładowy. Postaram się jednak z jednej strony zilustrować w nim rezultaty badań archeologów prowadzących prace na terenie grodziska. Poruszona zostanie zatem kwestia problematyki obwałowań, chronologii i roli jaką stanowisko pełniło w wiślickim systemie osadniczym. Z drugiej natomiast strony przedstawię wizję rozplanowania przestrzennego majdanu, dokonując przy tym rewizji i pewnej korekty dotychczas obowiązujących poglądów panujących w tym zakresie.

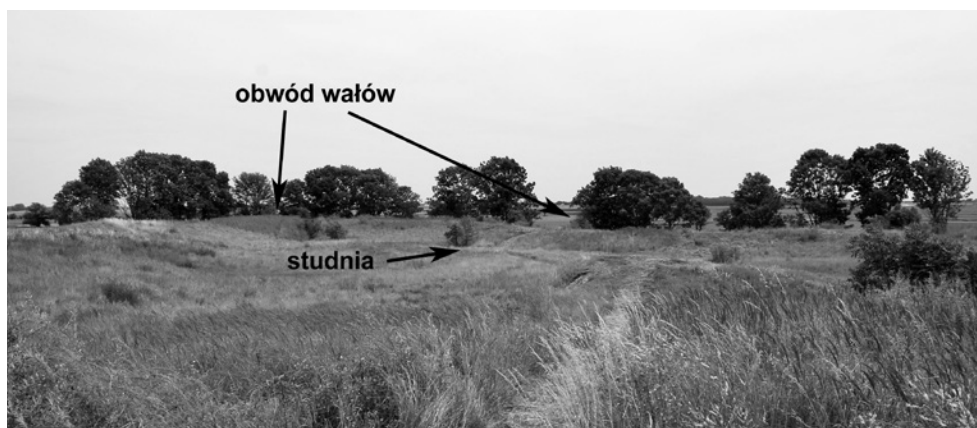
¹ Z. Wartołowska, *Dzieje Wiślicy*, [w:] *Dzieje archeologii na Uniwersytecie Warszawskim*, red. S. K. Kozłowski, J. Kolendo, Warszawa 1993, s. 273-288; W. Gliński, J. Koj, *Z nowszych badań nad wczesnośredniowieczną Wiślicą*, *Slavia Antiqua*, t. XL, 1999, s. 119-149.

² Z. Wartołowska, *Osada i gród w Wiślicy w świetle badań wykopaliskowych do 1962 r.*, [w:] *Odkrycia w Wiślicy*, red. W. Antoniewicz, P. Biegański, Warszawa 1963, s. 37-38; teże, *Gród w Wiślicy*, [w:] *Sprawozdania Zespołu do badań nad Polskim Średniowieczem Uniwersytetu Warszawskiego i Politechniki Warszawskiej*, 1961, 1964, s. 33.

Opis stanowiska oraz problematyka obwałowań i chronologii

Grodzisko „na łąkach” wzniesiono na dogodnym strategicznie miejscu, znajdującym się na jednej z kilku okolicznych gipsowych wysepek powierzchni około 1,8 ha³. Wypłaszczenie takiej formacji skalnej wykorzystano do posadowienia pojedynczej linii wałów długości około 345 m. Otaczały one majdan o wielkości sięgającej blisko 1 ha. Te widoczne obecnie fortyfikacje wraz z gipsowym podłożem piętrzą się na około 4-6 m ponad pobliskie łąki, natomiast zachowana konstrukcja umocnień sięga do 3,8 m i szerokości u podstawy do 20 m (ryc. 1; fot. 2). Istotnym elementem krajobrazu grodziska są też dwie duże skałki gipsowe. Jedna z nich zlokalizowana jest przy północno-zachodniej linii umocnień, w miejscu wyraźnej przerwy, która okazała się być terenem dawnej bramy grodowej (por. niżej), a druga około 45 m na wschód od poprzedniej. Badania ujawniły, iż w przeszłości topografię stanowiska urozmaicało jeszcze jedno gipsowe wypiętrzenie we wschodniej części grodziska, obecnie jednak silnie zerodowane⁴.

W trakcie prac wykopaliskowych przebadano odcinki umocnień grodziska w partii północnej⁵, zachodniej⁶ oraz wschodniej⁷.

Fot. 2. Wiślica – grodzisko. Obecny wygląd majdanu (fot. T. Sajecki).

³ J. Flis, *Przeszłość geologiczna i krajobraz Niecki Nidziańskiej*, [w:] *Odkrycia w Wiślicy*, red. W. Antoniewicz, P. Biegański, Warszawa 1963, s. 24, 27.

⁴ Z. Wartołowska, I. Górską, L. Graba-Łęcą, Ł. Okulicz, *Badania grodziska w Wiślicy w 1956 r.*, Sprawozdania Archeologiczne, t. 7, 1959, s. 52-53.

⁵ W. Antoniewicz, Z. Wartołowska, *Badania grodziska w Wiślicy, pow. Pińczów w r. 1949*, Materiały wczesnośredniowieczne, t. I, 1951, s. 76-78; tychże, *Badania grodziska w Wiślicy (pow. Pińczów) w r. 1950*, Materiały wczesnośredniowieczne, t. II, 1952, s. 47-50; tychże, *Sprawozdanie z prac wykopaliskowych na grodzisku w Wiślicy pow. Pińczów za lata 1951 i 1952*, Materiały wczesnośredniowieczne, t. IV, 1956, s. 151-155;

⁶ W. Antoniewicz, Z. Wartołowska, *Prace wykopaliskowe w Wiślicy w latach 1953 i 1954*, Sprawozdania Archeologiczne, t. 1, 1955, s. 238-240; tychże, *Sprawozdanie z prac...*, s. 155-158; Z. Wartołowska, I. Górską, L. Graba-Łęcą, Ł. Okulicz, dz. cyt., s. 49-51.

⁷ W. Gliński, J. Koj, dz. cyt., 142-144.

Ryc. 1. Wislica – grodzisko. Plan stanowiska „na łąkach” (za geoportal.gov.pl, oprac. T. Sajecki).

Badania z lat 1949-1960 koncentrowały się m.in. na rozpoznaniu techniki budowy wałów w części północnej i zachodniej. Uchwycono wtedy trzy różne konstrukcje fortyfikacji. Pierwszą była konstrukcja przekładkowa jednostronna, składająca się z bali ustawianych równoległe do siebie, drugą kamienny mur na zaprawie, a trzecią mur bez zaprawy, tzw. suchy mur. W konsekwencji powyższych odkryć ustalono, iż gród rozwijał się w trzech głównych fazach⁸. Jednakże rozbieżności w interpretacji wyników badań skłoniły badaczy do zorganizowania kolejnych kampanii wykopaliskowych. W latach 1996-1998 prace skoncentrowano przede wszystkim na rozpoznaniu techniki budowy wschodniej linii fortyfikacji. Na ich podstawie zweryfikowano wcześniejsze hipotezy. Najstarszą fazą umocnień okazał się być wał drewniano-ziemny ze ścianą zewnętrzną w postaci tzw. suchego muru. Szerokość takiej konstrukcji u podstawy osiągnęła około 8 m, a wysokość najprawdopodobniej 4 m. Fortyfikacje ochraniały wówczas być może tylko centralną i wschodnią część skalnego wyniesienia⁹.

W drugiej fazie do istniejącej konstrukcji wałów dostawiono od zewnątrz drewniane bale, tworzące jednostronną przekładkę. Zabieg ten wynikał z potrzeby ustabi-

⁸ W. Antoniewicz, Z. Wartołowska, *Sprawozdanie z prac...*, s. 151.

⁹ Zdaniem J. Poleskiego hipoteza o otoczeniu grodu w pierwszej fazie fortyfikacjami drewniano-ziemnymi o znacznie mniejszej długości niż to jest widoczne obecnie nie jest poparta wystarczającymi danymi (tenże *Wczesnośredniowieczne grody w dorzeczu Dunajca*, Kraków 2004, s. 443-444). Niestety nie odkryto w trakcie prac wykopaliskowych w centralnej części majdanu żadnych śladów umocnień z hipotetycznej zachodniej linii wałów. Jednakże obecności najstarszego wału nie uchwycono również w zachodniej części stanowiska. Kwestię tą mogą rozstrzygnąć jedynie dalsze prace archeologiczne.

lizowania odchylającego się na zewnątrz „suchego” muru. Natomiast trzecią, dużo późniejszą fazę, wyznacza postawienie muru kamiennego na zaprawie¹⁰, który, wraz z drewniano-ziemnym wałem, objął zasięgiem już całe stanowisko w granicach jakie można obserwować do dzisiaj.

Pomimo określenia chronologii względnej budowy tych fortyfikacji napotkano na duże trudności w określeniu czasu funkcjonowania grodu wiślickiego. Zaważyła na tym przede wszystkim niekompletność dokumentacji wykopaliskowej oraz fakt, iż chronologię oparto w dużej mierze jedynie na materiale ceramicznym¹¹. Na domiar złego w trakcie ostatniej kampanii archeologicznej z lat 1996-1998 pominięto zupełnie badania dendrochronologiczne.

Tworzenie relacji stratygraficznych nawarstwień fortyfikacji i majdanu (tj. próby określenia chronologii względnej wspólnego układu nawarstwień wałów i warstw kulturowych na majdanie) komplikują braki w rysunkach profili przebiegających przez całość stanowiska. Zagubienie części zabytków, ale przede wszystkim luki w informacjach o miejscu złożenia wczesnośredniowiecznego skarbu monet¹² powodują, iż próba wiązania warstw ze skarbem i określenie dokładnej chronologii pozostawiają dużą dozę niepewności¹³. Dorota Górna powiązała jednak warstwę intensywnie czarnej ziemi (o nieznaney relacji stratygraficznej), w której znaleziono skarb, z warstwą pożarową powstałą po zniszczeniu, a następnie roznyciu destruktywów wału drewniano-ziemnego¹⁴. Miała ona przykrywać obie fazy zabudowy i tym samym wyznaczać dla nich *terminus ante quem*. W konsekwencji należało przyjąć, iż obie fazy zabudowy oraz najstarszy wał zostały zniszczone przed złożeniem skarbu, tzn. przed czasem między 1080 a 1090 r. Zdaniem R. Jamki założenie grodu nastąpiło pod koniec X, a zniszczenie już w pierwszej połowie XI w., może około 1038 r. w czasie zamieszek po śmierci Mieszka II¹⁵. Jeszcze odmienne zdanie na ten temat miał W. Antoniewicz. Według niego spalenie grodu pierwszej fazy dokonało się w 1135 r. podczas najazdu Rusinów i Połowców na Wiślicę¹⁶.

Skoro wał kamienno-ziemny z „suchym” murem datowano na wiek X, rodzi się pytanie, czy odnosić tę inwestycję do działań budowlanych Czechów w Małopolsce? „Suchy” mur w Wiślicy stanowi pierwszy, nie budzący wątpliwości przykład tego typu konstrukcji w południowo-wschodniej części naszego kraju. Są one natomiast charakterystyczne dla Moraw i Czech w IX i X w.¹⁷ Niestety z braku informacji źródłowych i archeologicznych (np. czeskich ozdób) kwestia ta musi pozostać w sferze domniemywań.

¹⁰ W. Gliński, J. Koj, dz. cyt., s. 142-143; por. J. Poleski, dz. cyt., s. 443-444.

¹¹ D. Górna, *Drewniana zabudowa grodu wiślickiego*, Światowit, t. 35, 1982, s. 131, 156, 158-160.

¹² Skarb monet został opracowany przez S. Suchodolskiego (tenże, *Wiślica pow. Busko, Skarb polskich monet z końca XI w.*, Wiadomości Numizmatyczne, r. IV, z. 4/14, 1960, s. 252-253).

¹³ J. Poleski, dz. cyt., s. 444.

¹⁴ D. Górna, dz. cyt., s. 131-132.

¹⁵ R. Jamka, *Początki głównych miast wczesnośredniowiecznych w Polsce południowej w świetle badań archeologicznych*, cz. II: *Przemysł, Lublin, Sandomierz, Wiślica i Opole*, Warszawa-Kraków 1973, s. 126

¹⁶ W. Antoniewicz, *Znaczenie odkryć w Wiślicy*, Silesia Antiqua, t. 10, 1968, s. 111.

¹⁷ W. Gliński, J. Koj, dz. cyt., s. 144.

W ciągu XI w. wały odbudowano poprzez dostawienie od zewnątrz drewnianych bali¹⁸. Powstała wówczas przekładkowa ściana, którą ustabilizowano „suchy” mur. Niestety nie mamy żadnych materialnych śladów, które moglibyśmy odnieść do historii grodu w wieku kolejnym. Prawdopodobnie dopiero pod koniec XIII wieku powstał mur na zaprawie otaczający całe stanowisko. Dzięki temu przestrzeń wewnętrzną powiększono ponad dwukrotnie. Za Z. Pianowskim możemy stwierdzić, iż mur na zaprawie wkopano w nasyp wału obronnego¹⁹. Mógł on powstać za rządów Wacława II, który prowadził wówczas walki z Władysławem Łokietkiem. Ostatecznie władca ten zdobył Wiślicę w 1304 roku.

Rozplanowanie przestrzeni wewnątrzgrodowej

Gród w Wiślicy od początku zaplanowano na jednoczłonową warownię chronioną pojedynczą linią fortyfikacji. W sferze hipotez pozostaje jednak kwestia wielkości i kształtu stanowiska z pierwszej fazy. Zaznaczono wyżej, iż być może zajmowało ono jedynie centralną i wschodnią część wzniesienia. W takim wypadku dysponowano około 30 arami powierzchni wewnętrznej, którą wykorzystano na budowę obiektów o różnorodnym użytkowym charakterze.

Do tej pory znanych jest 35 obiektów, w tym 29 półziemiankowych budynków mieszkalnych (A, B, C, D, E?, F, H?, J₁, J₂, L₁, L₂, M (ryc. 2.1, 2.2), P₁, P₂, R, S₁, S₂, T₁, T₂, U, W₁, W₂, β₁, β₂, γ₁, γ₂, δ₁, δ₂, Y)²⁰ studnia, cysterna, czyli zbiornik na wodę deszczową oraz 4 trudne do określenia obiekty, zapewne o funkcjach gospodarczych (G, K, N, O)^{21, 22}.

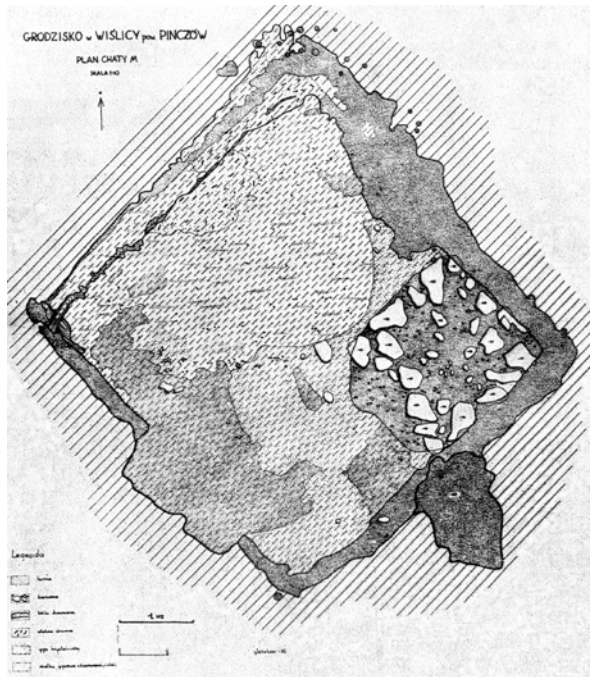
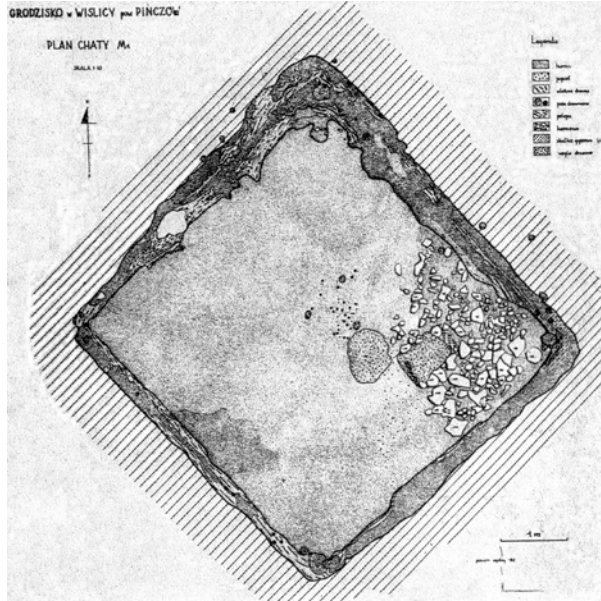
¹⁸ W. Gliński, J. Koj, dz. cyt., s. 143.

¹⁹ Z. Pianowski, *W sprawie datowania muru obronnego na grodzisku wiślickim*, Sprawozdania PAN, 27, 1983, s. 7-8.

²⁰ Fazy starsze poszczególnych obiektów zaznaczono małą cyfrą „1” stawianą po literze określającej daną chatę. Cyfra „2” oznacza obiekt z fazy młodszej.

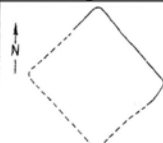

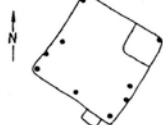
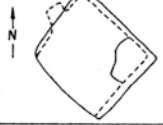
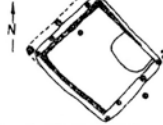

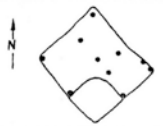

²¹ W. Antoniewicz, Z. Wartołowska, *Badania grodziska w Wiślicy, pow. Pińczów w r. 1949*, s. 78-79; tychże, *Badania grodziska w Wiślicy (pow. Pińczów) w r. 1950*, s. 50; tychże, *Prace...*, s. 235-237; tychże, *Sprawozdanie z prac...*, s. 158-159; Z. Wartołowska, *Sprawozdanie z prac wykopaliskowych w Wiślicy, pow. Pińczów, w r. 1955*, *Sprawozdania Archeologiczne*, t. 5, 1959, s. 237-250; Z. Wartołowska, I. Górka, L. Graba-Lęcka, Ł. Okulicz, dz. cyt., s. 54-55.

²² Należy podkreślić, że wspomniana już niekompletność dokumentacji spowodowała pewien chaos i nieścisłości w lokalizacji obiektów. Widoczne jest to szczególnie w pracy D. Górnej. Z opisu tej autorki wynika, iż obiektem przecinającym chatę C od strony południowej był dom D (D. Górna, dz. cyt., s. 133). W sprawozdaniach sporządzonych w latach pięćdziesiątych zamieszczono ryciny z planami, na których widać, iż dom D znajdował się nieco dalej na wschód. Obiekt C natomiast został zaburzony przez chatę E (W. Antoniewicz, Z. Wartołowska, *Badania grodziska w Wiślicy (pow. Pińczów) w r. 1950*, s. 51; tychże, *Prace...*, Plan zabudowy grodu). Nieścisłości pojawiają się także na tablicach XXXII i XXXIII w pracy autorki. Zaprezentowano w nich zabudowę drewnianą grodu w fazie starszej i młodszej na tle zarysu całego skalnego wyniesienia (D. Górna, dz. cyt., s. 158, 159). Przedstawiono tam obrysy obiektów mieszkalnych z niewłaściwą skalą (zbyt małą) całej warowni. Wynika z nich, iż studnia funkcjonowała niemal w centrum majdanu, choć w rzeczywistości zajmowała wschodnią część stanowiska. Podobnie jest z innymi obiektami (por. W. Antoniewicz, Z. Wartołowska, *Prace...*, Plan zabudowy grodu i W. Gliński, J. Koj, dz. cyt., ryc. 2, s. 140, przedstawiająca rozmieszczenie wykopów badawczych ze schematycznie zaznaczonymi obiektami; por. ryc. 3 w niniejszej publikacji).

Ryc. 2. Wiślica – grodzisko. Przykład obiektu z młodszej fazy zabudowy grodu. 2.1. Chata M 1 - młodsza, 2.2. Chata M 2 - starsza (za: Z. Wartołowska 1959, s. 238, 240, ryc. 1, 3).

Nr domu	Miąższość wypełnienia w cm	Podłoga	Wymiary domu w m	Powierzchnia w m ²	Ślady konstrukcji	Palenisko	Układ domu, elementy konstrukcji, wejście	Faza	Chronologia domów / ceramiki	Uwagi
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
A	50-60	bezpośrednio na dnie wkopu	4,5x4,5	20,25	plecionka	II typu		mtodsza	pot.X- pot.XI w.	narożnik domu przecina ścianę domu B
B	50	bezpośrednio na dnie wkopu	4,3x4,0	17,2	belka drewniana	I typu		starsza	przet.IX/X- pot.X w.	
C	30	5-6 cm powyżej dna wkopu	3,5x3,7	~13		II typu		starsza	przet.IX/X- pot.X w.	narożnik pd. zniszczony przez dom D
D	60-65	bezpośrednio na dnie wkopu	4,0x4,0	16				mtodsza	pot.X- pot.XI w.	
F			4,2x4,2	17,64	prawdopodobnie plecionka	I typu		mtodsza?	pot.X- pot.XI w.	dokumentacja rysunkowa zagięta, dom nie został wyeksplorowany do końca
J	50	4 cm powyżej dna wkopu	4,30x4,0	17,2	belki drewniane 10 słupów	1) starsze I typu 2) mtodsze I typu		starsza mtodsza	przet.IX/X- pot.XI w.	dom o dwóch poziomach użytkowania
L	30-50	1) bezpośrednio na dnie wkopu 2) na warstwie ziemi przemieszanej z gipsem	3,5x4,0	14	belka drewniana 5 słupów podmurówka z kamieni gipsowych	1) I typu 2) II typu		starsza mtodsza	przet.IX/X- pot.XI w.	
M	40	bezpośrednio na dnie wkopu	4,8x4,6	22	pozostałość belek drewnianych w postaci smug drewna barwy brunatnej	II typu		mtodsza	pot.X- pot.XI w.	piec stał na drewnianej podkładce
P	40	1) bezpośrednio na dnie wkopu 2) na warstwie szarej ziemi przemieszanej z gipsem	3,8x3,7	14		1) I typu 2) II typu		starsza mtodsza	przet.IX/X- pot.XI w.	część ściany północnej zniszczona przez późniejszy wkop

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
R			4,2x4,2	17,64				mtodsza	pot.X- -pot.XIw	dom bardzo zniszczony, brak profilu domu
S			4,2x4,0	16,8	stupa po zewnętrznej stronie narożnika pd.	I typu		starsza mtodsza	przet.IX/X -pot.XIw	brak profilu domu
T	90	1)bezpośrednio na dnie wkopu 2)ponad warstwę szarej ziemi ze złaśowanym gipsem	3,9x3,9	15,21	belki drewniane stupy	1)I typu 2)II typu		starsza mtodsza	przet.IX/X -pot.XIw	palenisko (2) funkcjonowała w ciągu obu faz, w środku zarysu domu znajduje się skupisko kamieni-palenisko?
U	25-40	bezpśrednio na dnie wkopu	4,2x3,9	16,38	stupy	II typu		mtodsza	pot.X- -pot.XIw	w pobliżu paleniska znajdowała się prazni-ca
W	45	bezpśrednio na dnie wkopu	3,9x4,2	16,38	śląd belki drewnianej w ścianie pn. wsch.	II typu		starsza mtodsza	przet.IX/X -pot.XIw	
β	50	bezpśrednio na dnie wkopu	4,4x3,6	15,84	belki drewniane stupy	I typu		starsza mtodsza	przet.IX/X -pot.XIw	
γ	40	1)bezpośrednio na dnie wkopu 2)na warstwie wypełniska domu starszego	1)4,0x3,8 2)3,8x3,8	1)15,2m ² 2)14,5m ²	belki drewniane stupy	1)II typu 2)III typu		starsza mtodsza	przet.IX/X -pot.XIw	
δ	50	bezpśrednio na dnie wkopu	3,8x3,6	13,68	stupy	II typu		starsza mtodsza	przet.IX/X -pot.XIw	w wypełnisku domu znajdowała się moneta-srebrny denar z przet. X/XI w.
γ	30	bezpśrednio na dnie wkopu	4,7x4,5	20,45	stupy	III typu		mtodsza	pot.X- -pot.XIw	dom bardzo zniszczony

Ryc. 3. Wiślica - grodzisko. Opis budynków mieszkalnych (za. D. Górna 1982, s. 134-135, tab. 1).

Obiekty mieszkalne należy łączyć z dwiema fazami zabudowy wnętrza grodziska²³ (ryc. 3). Odpowiadają one najstarszej fazie rozwoju stanowiska (schyłek X i początek XI w.), związanej z funkcjonowaniem wału drewniano-ziemnego z oblicowaniem w postaci „suchego” muru. Przynależność tych obiektów do fazy starszej bądź młodszej była możliwa przede wszystkim dzięki analizie układów stratygraficznych ich nawarstwień, tylko w przypadku gdy nachodziły one na siebie. Znacznie trudniej dopasować budynki, których relikty nie zostały przysłonięte przez następne akcje budowlane.

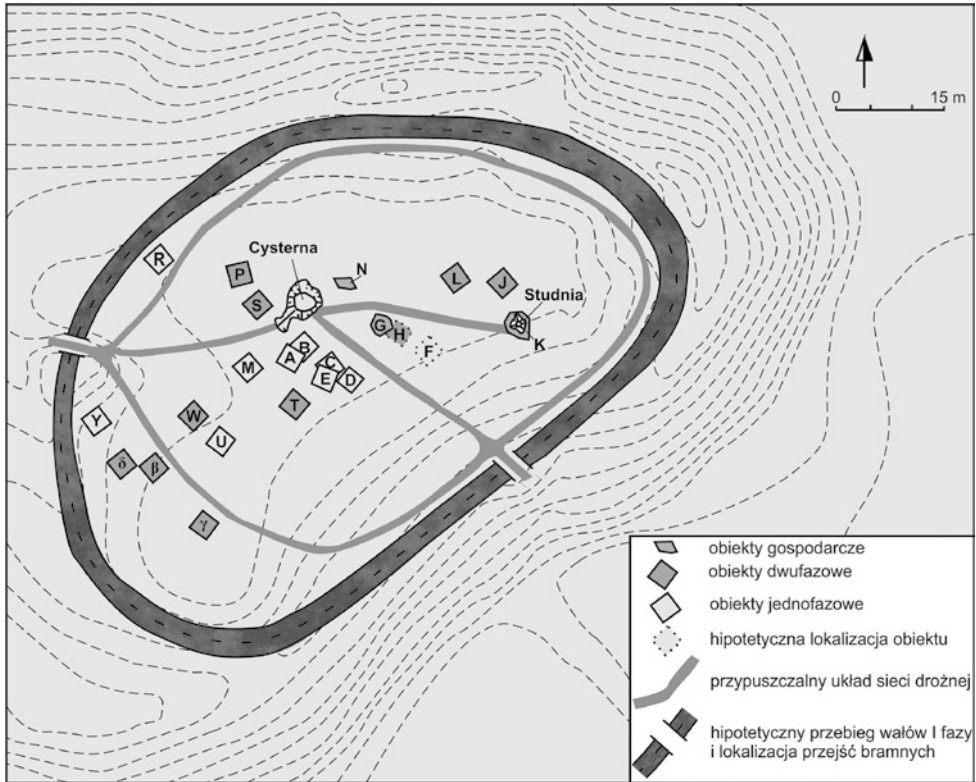
Dorota Górna wyróżniła trzy skupiska zabudowy grodu z pierwszej fazy²⁴ (ryc. 4). Wysuniętym najbardziej na północny-zachód obiektem była chata R. Poza nią w części południowo-zachodniej odsłonięto obiekty β , γ , δ oraz Y. Obiekty β , γ i δ posiadały fazę starszą i młodszą. W centralnej partii majdanu odkryto obiekty A, B, C, D, P, S, T, U, W skupione wokół cysterny, a na wschód od nich obiekty F, G, H, J, L otaczające studnię. Obiekty J, L, i W posiadały fazę starszą i młodszą. Z braku rysunków i fotografii profili większego wycinka majdanu trudno jednak powiązać obie fazy zabudowy z tymi trzema partiami stanowiska.

Powyższe obiekty cechowały się daleko posuniętym podobieństwem, zarówno pod względem użytych elementów konstrukcyjnych, techniki budowy, orientacji, kształtu, wielkości jak i wyposażenia. Były to półziemiankowe chaty o zbliżonym do kwadratu kształcie i wymiarach do około 4,5 x 4,5 m. Niemal wszystkie zorientowano narożnikami w kierunku stron świata. Powierzchnia konstrukcji wahała się od 13 do 22 m². Obiekty wkopywano w grunt na 30-50 cm. Śladowe ilości zachowanych słupów i ich negatywów sugerują wykorzystanie do wzniesienia ścian konstrukcji słupowej i różnych jej odmian. Obecność słupów odkryto w dziewięciu domach: J, L, M, T, U, γ , δ , β i Y. Zważywszy na fakt, iż usytuowano je w narożach i w połowie długości ścian, podstawowym elementem konstrukcyjnym były deski, bądź dranice ustawiane poziomo, jedna na drugą. Słupy miały na celu wzmocnienie i ustabilizowanie takiej ściany. Były one także elementem nośnym dwuspadowego dachu.

Z pośród wyżej wymienionych obiektów interesująca była zwłaszcza chata β . Rozmieszczono w niej po 4 słupy wzdłuż krótszych ścian i w narożach. Trzy słupy znajdowały się także po stronie zewnętrznej ściany północno-zachodniej, stanowiące niegdyś element podcienia. Dwa słupy wewnątrz na osi obiektu służyły za sochy podtrzymujące kalenicę. Jeden z obiektów (dom L) natomiast mógł posiadać podmurówkę z brył gipsu, którymi wyłożono przestrzeń pomiędzy wypełniskiem domu a ścianami wkopu ziemnego. Z kolei nieco lżejszą konstrukcję posiadały obiekty A, B, C, D, F, H, P, R, S i W. Nie znaleziono w nich śladów po słupach. Zapewne były one częścią konstrukcyjną, ale miały formę palików wspierających ściany plecionkowe.

²³ D. Górna, dz. cyt.

²⁴ D. Górna, dz. cyt., s. 160.

Ryc. 4. Wiślica - grodzisko. Rozplanowanie obiektów z I fazy funkcjonowania stanowiska (za: D. Górna 1982, s. 158, 159, oprac. T. Sajecki).

Wszystkie wymienione obiekty posiadały wyłożoną dranicami podłogę. W sześciu przypadkach: obiekty A, H, L, M, U i W uchwycono wejścia w postaci wcięcia w skałę gipsową przyległego do jednej ze ścian domu. Naprzeciw takiej luki (w centrum chaty, lub przy ścianie) znajdowały się urządzenia grzewcze w postaci kamiennego paleniska, bądź kamienno-glinianego pieca. W dwóch domach: γ_1 i Y piece miały konstrukcję kopułkową o kształcie podkowy.

Zarówno cysterna jak i studnia były ważnymi elementami warunkującymi rozplanowanie zabudowy wiślickiego grodu. Cysterna miała postać wykutego w gipsowej skale owalnego zagłębienia sięgającego około 1,6 m w głąb²⁵. Studnia natomiast zlokalizowana w obrębie tzw. obiektu K (naturalnego) miała kształt lej-kowatego zagłębienia w krystalicznym podłożu o średnicy około 1,3 m i niemal pionowych ściankach długości około 3 m. Od strony południowej i wschodniej leja wykuto trzy stopnie²⁶.

²⁵ W. Antoniewicz, Z. Wartołowska, *Badania grodziska w Wiślicy, pow. Pińczów w r. 1949*, s. 78; Z. Wartołowska, *Sprawozdanie z prac...*, s. 243.

²⁶ Z. Wartołowska, *Sprawozdanie z prac...*, s. 244-245; Z. Wartołowska, I. Górńska, L. Graba-Łęcka, Ł.

Poza wyżej opisanymi obiektami prace badawcze przyniosły odkrycia wolno stojących pieców, palenisk i jam. W zachowanej dokumentacji znalazł się opis tylko dwóch takich obiektów. Jeden piec funkcjonował w obrębie obiektu K. Rozsypano zabytku miało wymiary 3 x 4 m. Na obwodzie odkryto zarysy niewielkich palików, służących być może za element nośny obudowy pieca. Inny, zapewne młodszy obiekt, odkryto w pobliżu północnego narożnika wału kamiennego z fazy trzeciej. Posiadał on kształt zbliżony do prostokąta, a wykonany został z kamiennych płyt²⁷

Planowa organizacja układu zabudowy pierwszej fazy funkcjonowania grodu wymagała sieci dróg i ścieżek. Dwie z nich, moszczone fragmentami skałki gipsowej²⁸ mogły spotykać się po wschodniej stronie cysterny. Jedna biegła w kierunku południowo-wschodnim między domami B, C, D, a H i F, natomiast druga pomiędzy obiektami gospodarczymi N i G podążała ku chatom L i J oraz studni, gdzie zaobserwowano wyrównywanie naturalnych zagłębień w skalnym podłożu kryształkami gipsu²⁹.

Zapewne dopiero z końcem XIII w. gród rozbudowano i umocniono murem na zaprawie, otaczając majdaj o powierzchni około 1 ha. Dzięki pracom w północno-zachodniej części stanowiska udało się zinterpretować relikty bramy z tej fazy, ze śladami pionowo wbitych w grunt słupów³⁰. Brama prowadziła na pomost, który biegł wzdłuż zachodniej ściany muru. Umożliwiała tym samym swobodniejszą komunikację poza nierówności terenu, w kierunku przeprawy na Nidzie. Śladami pomostu były belki o długości około 1,3 m ustawione równolegle do biegu muru. Na nich spoczywały prostopadłe legary o długości 6 m.

Niestety niewiele można powiedzieć o rozplanowaniu wewnętrznym grodu z tego okresu. Drewniane chaty z fazy wcześniejszej przykryła warstwa namuliskowa, która zdaniem D. Górnej była warstwą pożarową powstałą po rozmyciu destruktywnej wału przekładkowej³¹. Jak do tej pory nie powiązано żadnych innych obiektów z czasem funkcjonowania grodu otoczonego murem na zaprawie. Wyjątkiem mogła być jedynie użytkowana nadal studnia (odkryto w niej m.in. fragmenty czternastowiecznego dzbana³² oraz cysterna.

Zakończenie

Daleko posunięte rozpoznanie wnętrza terenu objętego fortyfikacjami umożliwiło próbę dość dokładnego odtworzenia układu przestrzennego wiślickiego majdanu. Jest to fakt znamienny, ponieważ grodzisko „na łąkach” odsłonięto metodami wykopaliskowymi w blisko 25 % (ryc. 5). Znaczna ilość przekopanego majdanu i wałów stawia tym samym ów obiekt w gronie najlepiej przebadanych polskich warowni.

Okulicz, dz. cyt., s. 55.

²⁷ Z. Wartolowska, *Sprawozdanie z prac...*, s. 246-247.

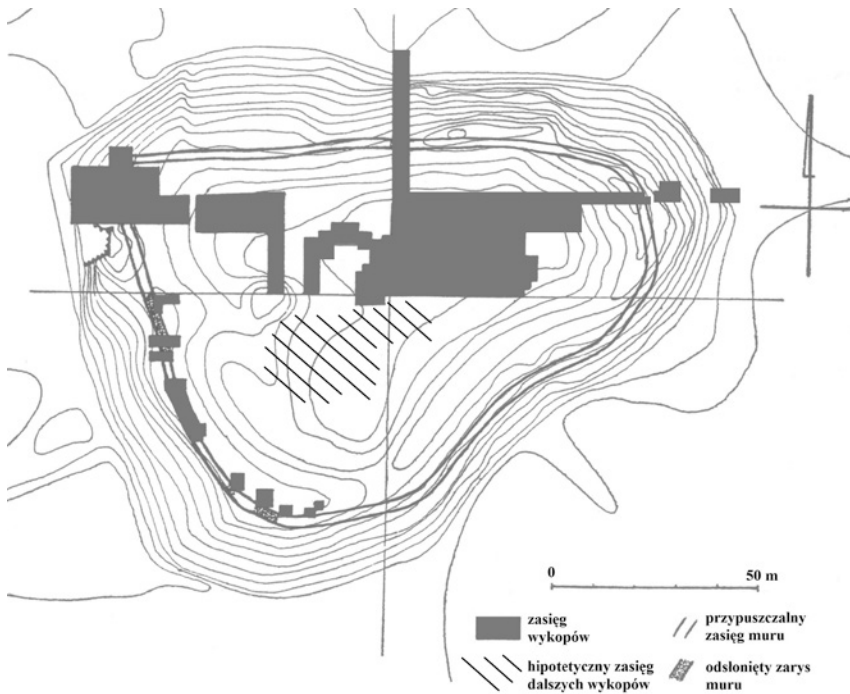
²⁸ W. Antoniewicz, Z. Wartolowska, *Prace...*, s. 237; Z. Wartolowska, *Sprawozdanie z prac...*, s. 237.

²⁹ Z. Wartolowska, *Sprawozdanie z prac...*, s. 239.

³⁰ W. Antoniewicz, Z. Wartolowska, *Sprawozdanie z prac...*, s. 156-157.

³¹ D. Górna, dz. cyt., s. 131-132.

³² Z. Wartolowska, I. Górna, L. Graba-Łęcka, Ł. Okulicz, dz. cyt., s. 55.

Ryc. 5. Wiślica - grodzisko. Zasięg wykopów³³ ze wszystkich kampanii wykopaliskowych, wraz z hipotetycznym przebiegiem muru na zaprawie (za: W. Glišński, J. Koj 1999, ryc. 12, s. 140, uzup. T. Sajecki).

Wiślicki gród początkowo związany był z administracją rosnącego w siłę państwa Piastów. Nie był on jednak siedzibą książęcą lecz obwarowanymi koszarami dla załogi wojskowej. Należy w tym miejscu podkreślić, iż trudnym do rozwiązania problemem na obecnym etapie badań pozostaje kwestia wzajemnej relacji tego stanowiska i grodziska *in Regia*. Oba założenia datowane są na podobny czas. W Wiślicy, w odległości zaledwie 600 m, funkcjonowałyby zatem dwie potężnie ufortyfikowane warownie. Wydaje się to jednak mało prawdopodobne, chyba że ich funkcje nie były tożsame, a dopełniały się. Zdaniem R. Jamki po upadku grodziska „na łąkach” około poł. XI w. główną warownię wzniesiono na wyspie miejskiej³⁴. W niniejszym artykule przyjęliśmy jednak hipotezę, iż to dawny gród *in Regia* mógł powstać nieco wcześniej. W wiślickim systemie osadniczym pełniłby rolę nadrzędną w stosunku do drugiego grodziska. Najlepszym potwierdzeniem tego punktu widzenia są odkryte tam relikty dwunastowiecznej palatialno-sakralnej architektury.

³³ Rycinę uzupełniono m.in. o graficzne przedstawienie hipotetycznego zasięgu terenu na którym wg. D. Górnej znajdowały się obiekty oznaczone symbolami T, M, U, Y, γ, δ oraz β (eadem 1982, s. 158, 159; por. W. Glišński, J. Koj 1999, ryc. 12, s. 140).

³⁴ R. Jamka, *Początki głównych...*, s. 133.

Grodzisko „na łąkach” posiadało z kolei charakter podgrodzia, które pod koniec X w. obwarowano konstrukcją drewniano-ziemną wspomaganą „suchym” murem. Z tą fazą funkcjonowania grodu D. Górna łączy obie fazy zabudowy, których reliktów odkryto podczas powojennych kampanii wykopaliskowych³⁵. Analiza obiektów i ich rozplanowania pozwoliła wysunąć kilka wniosków. Wszystkie chaty były zbliżonych rozmiarów i bardzo podobnej, lekkiej, półziemiankowej konstrukcji. Tylko jeden dom (obiekt L) odróżniał się zastosowaniem rodzaju kamiennego podfundamentowania w postaci gipsowych brył spajanych gliną. Najczęściej obudowano rejon obu ujęć wodnych, tj. cysterny i studni. Wyraźnie widać, iż to one, poza wałami, były najważniejszymi elementami warunkującymi przestrzeń majdanu. Przy cysternie łączyły się ulice, które następnie poprowadzono na wschód ku studni oraz w kierunku południowo-wschodnim, może do przejścia bramnego. Nie dysponujemy danymi, które mogłyby potwierdzać istnienie traktów komunikacyjnych od wewnętrznej strony wałów. Mogły one tam jednak funkcjonować (niekoniecznie na całym obwodzie), ponieważ łączyłyby najdalsze rejonu stanowiska bez ingerencji w istniejący układ przestrzenny.

Uważamy, iż wyraźne zestandaryzowanie zabudowy mogło odpowiadać sytuacji panującej w szeregach piastowskich wojów. W takim wypadku, czy dom L, jako najbardziej komfortową, zamieszkiwał naczelnik wojskowy?

Gród podupadł w połowie XI w., ale zapewne po krótkiej przerwie osadniczej wały odbudowano, umacniając i stabilizując kamienny mur konstrukcją przekładkową. Niestety nie udało się do tej pory powiązać żadnych obiektów wewnątrz majdanu z tą fazą funkcjonowania grodu. Podobnie jak z fazą kolejną, związaną z murem na zaprawie, który poprowadzono na znacznie większym obszarze, obejmującym także zachodnią część wyspy³⁶.

BIBLIOGRAFIA CYTOWAŃ

- Antoniewicz W., *Znaczenie odkryć w Wiślicy*, Silesia Antiqua, t. 10, 1968, s. 105-115.
- Antoniewicz W., Wartołowska Z., *Badania grodziska w Wiślicy, pow. Pińczów w r. 1949*, „Materiały wczesnośredniowieczne”, t. I, 1951, s. 73-82.
- Antoniewicz W., Wartołowska Z., *Badania grodziska w Wiślicy (pow. Pińczów) w r. 1950*, „Materiały wczesnośredniowieczne”, t. II, 1952, s. 45-60.
- Antoniewicz W., Wartołowska Z., *Prace wykopaliskowe w Wiślicy w latach 1953 i 1954*, „Sprawozdania Archeologiczne”, t. 1, 1955, s. 235-247.
- Antoniewicz W., Wartołowska Z., *Sprawozdanie z prac wykopaliskowych na grodzisku w Wiślicy pow. Pińczów za lata 1951 i 1952*, Materiały wczesnośredniowieczne, t. IV, 1956, s. 149-161.
- Flis J., *Przeszość geologiczna i krajobraz Niecki Nidziańskiej*, [w:] Odkrycia w Wiślicy, red. W. Antoniewicz, P. Biegański, Warszawa 1963, s. 7-30.
- Gliński W., Koj J., *Z nowszych badań nad wczesnośredniowieczną Wiślicą*, Slavia Antiqua, t. XL, 1999, s. 119-149.
- Górna D., *Drewniana zabudowa grodu wiślickiego*, Światowit, t. 35, 1982, s. 129-164.

³⁵ D. Górna, dz. cyt.

³⁶ W. Gliński, J. Koj, dz. cyt., s. 141-144.

- Jamka R., *Początki głównych miast wczesnośredniowiecznych w Polsce południowej w świetle badań archeologicznych*, cz. II: *Przemyśl, Lublin, Sandomierz, Wiślica i Opole*, Warszawa-Kraków 1973.
- Pianowski Z., *W sprawie datowania muru obronnego na grodzisku wiślickim*, Sprawozdania PAN, 27, s. 7-8, Kraków 1983.
- Poleski J., *Wczesnośredniowieczne grody w dorzeczu Dunajca*, Kraków 2004.
- Suchodolski S., *Wiślica pow. Busko, Skarb polskich monet z końca XI w.*, „Wiadomości Numizmatyczne”, r. IV, z. 4/14, 1960, s. 252-253.
- Wartołowska Z., *Sprawozdanie z prac wykopaliskowych w Wiślicy, pow. Pińczów, w r. 1955*, „Sprawozdania Archeologiczne”, t. 5, 1959, s. 237-250.
- Wartołowska Z., *Osada i gród w Wiślicy w świetle badań wykopaliskowych do 1962 r.*, [w:] *Odkrycia w Wiślicy*, red. W. Antoniewicz, P. Biegański, Warszawa 1963, s. 33-45.
- Wartołowska Z., *Gród w Wiślicy*, [w:] *Sprawozdania Zespołu do badań nad Polskim Średniowieczem Uniwersytetu Warszawskiego i Politechniki Warszawskiej*, 1961, s. 31-36.
- Wartołowska Z., *Dzieje Wiślicy*, [w:] *Dzieje archeologii na Uniwersytecie Warszawskim*, red. S. K. Kozłowski, J. Kolendo, Warszawa 1993, s. 273-288.
- Wartołowska Z., Górska I., Graba-Łęcka L., Okulicz Ł., *Badania grodziska w Wiślicy w 1956 r.*, *Sprawozdania Archeologiczne*, t. 7, 1959, s. 49-56.